

OCHOTA K SOUKROMÉMU HOSPODAŘENÍ NA PŮDĚ

H. Hudečková

HUDEČKOVÁ, H. (Vysoká škola zemědělská, Praha): *Ochota k soukromému hospodaření na půdě*. Sociol. Zeměd., 27, 1991 (1): 57—66.

Nenásilný průběh privatizace v zemědělství předpokládá, že by se mělo vycházet mj. z poznávání názorů pracovníků, kterých se změny týkají. V tomto smyslu je klíčovým momentem ochota soukromě hospodařit na půdě. Tuto ochotu lze považovat za projev individuální vůle realizovat vlastní hospodářskou činnost soukromé vlastnictví půdy. Je také empirickým sociálním indikátorem připravenosti zemědělské populace k zásadním změnám forem hospodaření. Promítají se v ní jak životní postoje dané osobní zkušeností a rodinnou výchovou, tak dnešní situační podmínky zemědělských (popřípadě dosud nezemědělských) rodin a vnější podmínky ovlivnitelné zemědělskou politikou, ale také reflexe u nás dosud nepříliš běžného typu hospodářské činnosti v zemědělství. Všechny tyto faktory významně ovlivňují ochotu k soukromému hospodaření na půdě, kterou jsme odhadli (na základě dvou výzkumných akcí a po srovnání jejich výsledků s analogickými výsledky šetření jiných institucí) na 3 až 22 % z celku zemědělské populace (výsledky z podzimu 1990). Častěji se realizuje praxe rozšiřování samozásobitelské aktivity rodiny zhruba na 0,5 až 2 ha půdy. Lidé se brání hospodařit tak, aby zemědělská činnost byla převažujícím zdrojem příjmů. Jako o perspektivní formě se o rodinném hospodaření vyjádřila nevelká část populace — 8 až 28 %.

zemědělství; privatizace; zemědělská politika; ochota k soukromému hospodaření

V ČSFR dochází v současné době k transformaci ekonomického systému a ke změně společenského řádu ve směru vývoje k demokratické, svobodné společnosti. V souvislosti s tím se evokují základní myšlenky teorie politického a ekonomického liberalismu a liberální teorie společnosti. Podle J. Szczepaňského lze uvést, že takové myšlenky budou v sociologii vždy aktuální. Jejich jádrem, i když se v čase vyvíjely, měnily a doplňovaly, bylo vždy přesvědčení, že společnost je harmonický útvar bez imanentních rozporů (neboť její výstavba vychází z přirozenosti a přirozených práv člověka) a zavádět ve společnosti změny je možné jen na základě poznání jejich přirozených zákonů. V zájmu objektivitu připojuji, že již v době svého vzniku, či lépe řečeno svého vítězství našly tyto teorie i řadu kritiků z různých pozic, zejména ve své ekonomické poloze.

V následující úvaze se pokusím analyzovat jedno z dnes aktuálních témat v zemědělství — ochotu soukromě hospodařit — právě na pozadí základních myšlenek liberalistické koncepce společnosti. Této „ochotě“ nelze jistě upírat atribut lidské přirozenosti, neboť vyjadřuje vnitřní snahu (vůli), jde o prvek jednání zvoleného na základě osobního zájmu, i když nutně ovlivněného vnějšími podmínkami prostředí.

Úvaha se opírá o informace získané sociologickým průzkumem, resp. dvěma výzkumnými akcemi katedry sociologie venkova a zemědělství VŠZ v Praze, provedenými v září a v říjnu 1990. Při první akci jsme použili techniky standardizovaných rozhovorů se 185 členy zemědělských družstev v České republice. Doprovodila je pozorování a neformální rozhovory (i v domácím prostředí, v hostinci; pobyt v terénu včetně předvýzkumu trval celkem tři týdny). Kombinací těchto technik a poznáváním širšího prostředí jsme se jednak chtěli přiblížit klasickým výzkumům ve venkovském prostředí, jednak jsme je zvolili vzhledem ke stanoveným cílům průzkumu, které mají kvalitativní povahu spojenou s hlubší orientací v nových sociálních jevech. Průzkumu mezi družstevníky jsme dali přednost proto, že ve svém souhrnu tvoří většinu zemědělské populace v České republice (1989 — 70,6 %). V globálním pohledu budou tedy jejich názory a postoje nezanedbatelné, ne-li rozhodující pro příští vývoj zemědělství v ČSFR.

Třítýdenní pobyt a množství provedených rozhovorů nám bylo vodítkem pro koncipování druhé výzkumné akce — ankety v Zemědělských novinách. Vzhledem k získaným zkušenostem z rozhovorů bylo možné obsah ankety, její záběr a hloubku pojmut jako dotazník (středně rozsáhlý). Nešlo tedy o běžnou, jednoduchou anketu, tou zůstala jen způsobem distribuce a absencí výběru vzorku. Anketa dovolila v krátkém čase a prakticky bez nákladů shromáždit všeobecně chybějící informace od poměrně velkého souboru osob (celkem 2 506, v tom 476, tj. 19,0 % ekonomicky neaktivních, 68, tj. 2,7 % soukromých zemědělců, 1 146, tj. 45,7 % družstevních rolníků, 326, tj. 13,0 % zaměstnanců státních podniků zemědělské prvovýroby, 184, tj. 7,4 % ostatních pracovníků v zemědělství a 306, tj. 12,2 % pracujících mimo zemědělství). Část anketního souboru, která pracuje v zemědělství, tvoří 0,3 % zemědělské populace České republiky.

Jak známo, při interpretaci výsledků ankety lze reprezentativnost vztahovat v našem případě nanejvýš ke čtenářům Zemědělských novin. Protože však zde jde o úvahu na určité téma, ve kterém se navíc opírám i o analýzu tisku a o rozhovory s odborníky více institucí a specializací, není otázka reprezentativnosti rozhodující. Za důležité však považuji uvést, že náš anketní soubor (srovnáme-li jej s výsledky šetření jiných institucí, které je věnováno obdobné problematice) je proti souborům reprezentativně vybraným, a tudíž i proti celku zemědělské populace typický větší inklinací k soukromému hospodaření hlavně tradičního typu.

Domníváme se, že postoj silné vnitřní motivace ke změnám hospodaření v zemědělství byl často důvodem odpovědi na anketu. Tuto naši hypotézu podporuje i srovnání základních výsledků za soubor družstevníků z 1. výzkumné akce a podsoubor družstevníků z anketního souboru: ve dvojnásobném relativním počtu vlastní družstevníci z anketního souboru půdu (v souboru je celkem 1 844 vlastníků půdy, z toho je 854 družstevníků; v souboru 185 družstevníků je 67 vlastníků půdy); trojnásobný relativní počet družstevníků z anketního souboru projevil ohotu soukromě hospodařit. O vysoké míře zainteresovanosti na anketě (a snad tedy také o její dobré přípravě) svědčí dále skutečnost, že pro nedostatky ve vyplnění jsme museli vyřadit jen minimální počet anketních

listů (cca 1 %). Bohužel bylo nutné vyřadit i odpovědi ze Slovenské republiky, neboť jich přišlo nepoměrně méně než z Čech a Moravy (v poměru cca 1 : 100). Pro zpestření uvádím, že byla doručena i jedna odpověď z Kanady.

547 respondentů je ochotno soukromě hospodařit na půdě, kterou vlastní (tj. 21,8 % ze všech respondentů a 29,7 % z vlastníků půdy). K nim pak můžeme přičíst dalších 146 (tj. 5,8 % z celého anketního souboru), kteří půdu nevlastní, ale uvažují o založení vlastního hospodářství do pěti let (z nich tvoří 33,6 % dědici půdy, 39,7 % uvažuje o nájmu a 26,7 % o koupi půdy).

Na závěr těchto metodických poznámek a informací uvádím, že některé otázky, pokud to dovoľovalo použití rozdílných technik, byly obsaženy v obou akcích. Tak jsme zajistili možnost srovnání vybraných výsledků. Naprostá většina uváděných souvztažných výsledků je podložena prokázanou statisticky významnou souvislostí.

ZÁKLADNÍ RÁMEC SOUKROMÉHO PODNIKÁNÍ V ZEMĚDĚLSTVÍ V SOUČASNÝCH PODMÍNKÁCH

Empirické údaje ukazují, že větší část zemědělské populace (v našem šetření to je 62,6 %) předpokládá, že v našich podmínkách je možno obnovit soukromé hospodářství. Výrazně se přiklání k mínění, že taková hospodářství založí někteří jedinci na vlastní půdě. Nečetné jsou názory, že soukromá hospodářství se budou přednostně zakládat na půdě pronajaté. Založení hospodářství na vlastní půdě je výrazně spojováno s hospodařením rodinného typu (a to úzké rodiny, příp. s pomocí, ne však spolumajitelstvím dalších příbuzných) a na půdě pronajaté s hospodařením nerodinného typu (bez příbuzenských svazků).

Zdůvodňování takového mínění spočívá v prvním případě v tom, že rodinné hospodářství je svou vlastní podstatou založeno na souladu osobních zájmů členů rodiny, přirozeně funguje a vytváří ovzduší vzájemné důvěry. Z toho je odvozováno hodnocení, že rodinný způsob je pro hospodaření v zemědělství „nejlepší“, je však dnes podmíněn vlastnictvím půdy, neboť rodina by nedokázala při zakládání hospodářství unést i tíhu koupě nebo nájmu půdy.

Pokud jde o nerodinný typ hospodaření, spojovaný právě s pronájemem půdy, je toto spojení často považováno za nutnost — nemám-li půdu, nesoustředím v rámci rodiny tolik prostředků, abych dokázal investovat do půdy a současně vybavit hospodářství. Ostatně odhady výše finančních prostředků potřebných k založení hospodářství, a to bez nákupu či pronájmu půdy, se v době před liberalizací cen pohybovaly v rozmezí 800 tis. až 1 mil. Kčs.

Jednotu zájmů a vzájemnou důvěru, fungující přirozeně v rámci rodiny, nahrazuje v případě nerodinného hospodářství společný zájem, založený na vložených vlastních investicích do hospodářství. Zatímco vzájemná důvěra a spolupráce jako hybný motor pramenící z přirozeného principu rodinného hospodaření je jeho předností, společný ekonomický zájem v nerodinném hospodářství je chápán jako racionální imperativ.

Pro nerodinná hospodářství však hovoří také jeden pozitivní fakt, který má ekonomickou povahu. Je postaven na uvědomění nepříliš velké

části respondentů, že ekonomickou prosperitu dnes nelze spatřovat v tradičním modelu rodinného hospodářství, byť i o výměře 20 ha¹). Potom nerodinná hospodářství, v nichž lze snadněji koncentrovat více půdy a také ostatních výrobních prostředků, mohou být právě v důsledku této koncentrace stabilnější, rentabilnější a efektivnější než rodinná, přičemž se z nich nevytrácí pozitivní motivace psychologická, spojená s odpovědností, schopností spolupráce, důvěrou. Zároveň pro nerodinná hospodářství hovoří i častěji uváděné důvody širšího společensko-historického kontextu, odkazující na vývoj zemědělské výroby a její organizace u nás, a také v mezinárodním měřítku (např. naše družstevní tradice předválečná nebo tendence ke sdružování zemědělské výroby v západoevropských a severoevropských zemích).

Vlastníci půdy, kterým při uvažování o soukromém hospodaření odpadá úplně nebo aspoň částečně (podle výměry vlastněné půdy) základní starost o hlavní výrobní prostředek, zvažují množství dalších překážek, které spoluvytvářejí rámec podmínek pro soukromé hospodaření v zemědělství. Počet vlastníků se podle oblastí v ČSFR dosti různí. Podle dostupných údajů jej odhadujeme v rozpětí 20 až 70 % z usedlíků v obcích. Nejsou však ojedinělé případy vlastnictví půdy mimo místo bydliště. Výměra vlastní půdy, jak jsme ji uvedli, však až polovině respondentů nestačí k obživě rodiny (a více než třetina dotázaných neměla v době výzkumu představu o tom, jak musí být hospodářství velké, aby v dnešní době rodinu užívalo).

Z dalšího základního vybavení chybí především vhodná zemědělská technika pro malovýrobu (a to prý ještě dlouho potrvá), dále peníze do začátku (až třem čtvrtinám dotázaných) a hospodářské budovy (zhruba polovině respondentů).

Důležité jsou překážky dané strukturou rodiny. Buď v rodině není dost těch, kteří by hospodařit začali, anebo chybí následník ve vedení hospodářství (platí pro 23 až 57 % případů rodin). Není ojedinělé, že členové rodiny se soukromým hospodařením nesouhlasí.

Poslední z uvedených překážek patří do oblastí vytvořených životními návyky a širších souvislostí osobního života. Asi polovina respondentů se domnívá, že je to právě návyk na jiný životní způsob a denní režim, který bude bránit v obnově soukromého hospodaření na půdě. Též jsou časté obavy z nezvládnutí samostatného hospodaření, ať již spojené s věkem, zdravím nebo s nezvykem a s nedostatečnou orientací v nové situaci atp. Nesmíme zapomenout ani na spokojenost s dosavadním zaměstnáním, i když se může v následujícím období právě zde mnoho změnit. Až polovinu respondentů může od podnikání v zemědělství odrazovat byrokratický přístup k podnikatelům obecně.

Nejdůležitější místo mezi zvažovanými překážkami však podle mínění respondentů zaujímají problémy spojené s agrární politikou. Zákony

¹) Není pak zřejmě náhodou, že podílu respondentů, kteří se domnívají, že soukromé hospodářství musí mít výměru více než 50 ha, aby se mohlo stát základním článkem rozšířené reprodukce v zemědělství, odpovídá podíl těch, kteří vidí rozumnou a reálnou cestu privatizace právě ve větších nerodinných hospodářstvích (12,6 a 12,8 %). Usuzování na perspektivnost takových hospodářství souvisí i se skutečností, že z našich respondentů polovina vlastní půdu o výměře do 10 ha, dalších 21 % do 15 ha, 13 % do 20 ha, jen 9 % do 30 ha a pouze 7 % dotázaných uvedlo výměru větší než 30 ha.

považuje za dlouhodobě nejasné 47 až 78 % respondentů, kteří se nedomnívají, že nově přijímané zákony tuto věc brzy vyřeší. Proto nechtějí podstupovat rizika spojená s dnešní nejistotou a nejasnou situací. Finanční politiku státu hodnotí jako nepříznivou pro zemědělství 54 až 64 % dotázaných. Asi polovina respondentů postrádá odborné služby, nezbytné k činnosti soukromých zemědělců.

Souhrn těchto překážek se pak podílí na dnes známé situaci, že zájem vlastníků se obvykle soustřeďuje na vrácení 0,5 až 2 ha půdy pro rozšíření samozásobitelské aktivity rodiny, provozované současně při zaměstnání ekonomicky aktivních členů v jiných podnicích. Takový model je pokládán za větší jistotu než rodinné hospodaření zemědělců i na větším hospodářství, kde by však zemědělská činnost byla jediným nebo převažujícím zdrojem příjmů. Tomu se dnes lidé brání, a na druhé straně využívají šanci „přilepšit si na svém“, i když to je na úkor jiných aktivit, případně koníčků.

Dnešní situaci tedy můžeme stručně charakterizovat tak, že je sice dosti rozšířený názor o potenciální možnosti obnovy soukromého rodinného podnikání v zemědělství, které ale brání velké množství objektivních i subjektivních překážek, zahrnujících všechny oblasti rozhodné pro zakládání rodinných (příp. i nerodinných) farem. V důsledku toho zaujímá většina vlastníků „vyčkávací postoje“, v takové situaci přirozené. Buď oddalují rozhodnutí a chystají se půdu pronajmout (většinou družstvu, ve kterém ostatně často pracují), anebo přenášejí rozhodování na další osoby darováním půdy (platí zejména pro starší osoby s dětmi v zemědělství; zhruba 30 % případů darování však znamená darování družstvu).

Proto jsou dnes počty vlastníků půdy mnohonásobně vyšší než počty těch, kteří jsou ochotni soukromě hospodařit. Vnitřní, psychologicky motivovaný příklon velké části zemědělců k rodinnému hospodaření jako formě přirozené, dříve osvědčené, výrazně „přebíjí“ negativní posuzování vnějších podmínek pro jeho vznik, ale také faktor ekonomické nestability a malé konkurenceschopnosti tohoto typu hospodaření, známého z naší historie (zadluženost rolníků v předválečném období) i z dnešní evropské skutečnosti. Výslednicí potom je, že rodinnému hospodaření jako perspektivní formě v zemědělství dává šanci 8–28 % respondentů.²⁾

ZÁVISLOST OCHOTY K SOUKROMÉMU HOSPODAŘENÍ V ZEMĚDĚLSTVÍ NA VLASTNICTVÍ PŮDY

Vzhledem k prostředí, které (viděno očima našich respondentů) vyznívá dosti nepříznivě pro obnovu soukromých zemědělských podniků u nás, si klademe otázku, kdo jsou ti, kteří mají chuť se do podnikání pustit v takovém prostředí.

Zastavme se nejprve u závislosti ochoty k soukromému hospodaření na vlastnictví půdy, která je vysoká (tab. I). Ochotní k soukromému

²⁾ V družstvech různých typů (menších, s rozmanitou činností, finalizujících zemědělskou produkci a poskytujících služby pro zemědělství) vidí šanci 41 – 86 % dotázaných, ve státních zemědělských podnicích s podílíctvím zaměstnanců 2 – 15 %, ve větších soukromých nerodinných hospodářstvích kolem 13 % a v akciových zemědělských společnostech 3 – 5 %.

hospodaření jsou ze 78,9 % vlastníci půdy, k nim pak lze přičíst 7,1 % dědiců (po domluvě s vlastníkem). Jen ze 14,0 % jde o nevlastníky, kteří se rozhodli najmout nebo koupit půdu. Ochota soukromě hospodařit se vcelku úměrně zvyšuje s rostoucí výměrou vlastněné půdy. Nadprůměrně často se objevuje od hranice 16 ha. I když nejde zcela o pravidelnost, rozhodnutí o darování, pronájmu, prodeji, ale i nerozhodnost jsou funkcí menší výměry půdy, především do 10 ha.

I. Ochota k soukromému hospodaření podle vlastnictví půdy — Willingness for private farming with respect to the ownership of land

Vlastníci — nevlastníci půdy	Ochotní soukromě hospodařit			Neochotní soukromě hospodařit			Celkem		
	abs.	rel.		abs.	rel.		abs.	rel.	
Vlastníci	547	78,9	35,2	1005	68,6	64,8	1552	71,9	100,0
Nevlastníci	146	21,1	24,0	461	31,1	76,0	607	28,1	100,0
V tom uvažující o:									
dědictví	49	7,1		—	—		—	—	
nájmu	58	8,4		—	—		—	—	
koupi	39	5,6		—	—		—	—	
Celkem	693	100,0	32,1	1466	100,0	67,9	2159	100,0	100,0

Do celkového počtu 2 506 respondentů chybí 257 vlastníků půdy s dosud nevyhraněným postojem k soukromému hospodaření a další, u nichž nebyl identifikován některý ze sledovaných údajů.

Ovšem kromě přístupu k půdě (a k pozemkům vůbec v souvislosti s bydlením a vybavením hospodářství), struktury rodiny a jejího přístupu k soukromému hospodaření, finančních prostředků a zemědělské politiky se na ochotě k soukromému hospodaření silně podílí také hodnotová orientace založená na osobních vlastnostech a zkušenosti, na výchově v rodině a na životních aspiracích. Dokazuje to statisticky významná shoda postojů na jedné straně dvou skupin ochotných k soukromému hospodaření (vlastníků a nevlastníků půdy) a na druhé straně dvou skupin neochotných k soukromému hospodaření (vlastníků a nevlastníků půdy).

Obě skupiny ochotných k soukromému hospodaření věří, že se v nejbližší budoucnosti najde dosti těch, kteří založí soukromé hospodářství, přičemž však připouštějí, že motivem k tomu často může být „ekonomické donucení“. Dávají přednost rodinným anebo nerodinným soukromým hospodářstvím jako perspektivní cestě našeho zemědělství a soukromý podnik pro práci v zemědělství doporučují, a to nejen podnik vlastněný, ale i námezdní práci.

Naproti tomu skupiny neochotných soukromě hospodařit se domnívají, že lidé nejsou ochotni soukromě hospodařit, zejména pak proto, že si zvykli na jiný způsob života, a předpokládají, že první soukromí hospodáři budou spíše dobrodruzi, kteří nevědí, co je čeká. Za reálnou a rozumnou cestu privatizace v zemědělství považují především družstva nového typu, příp. zemědělské akciové společnosti a malé státní podniky s podílnictvím zaměstnanců. Zajímavé je, že u „neochotných vlastníků“ jsou takové názory vyhraněnější než u „neochotných nevlastníků“.

CHARAKTERISTIKY OCHOTNÝCH SOUKROMĚ HOSPODAŘIT

Mezi ochotnými soukromě hospodařit nacházíme téměř osmkrát více mužů než žen, které se častěji rozhodují pro prodej půdy, anebo jsou nerozhodné.

Nadprůměrně často patří ochotní samostatně hospodařit do věkové skupiny 31 až 50 let, s vnitřní převahou 41 až 50letých (v poměru cca 2 : 1), za nimi pak následují 51 až 60letí. Mladí do 30 let se v podsouboru ochotných podílejí zhruba stejným procentem jako respondenti důchodového věku. Průměrný věk ochotných soukromě hospodařit je 46 let. Vzhledem k náročnosti na vybavení hospodářství a na práci v něm není toto zjištění příliš příznivé z hlediska rozvoje soukromého hospodaření. Do jisté míry by tato nepříznivá skutečnost mohla být kompenzována zkušeností se soukromým hospodařením, kdybychom nezjistili, že tato zkušenost působí více ve směru rozhodování pro (v pořadí) darování, prodej a pronájem půdy než ve směru k ochotě soukromě hospodařit.

Závislost ochoty soukromě hospodařit na vzdělání není jednoznačná a přesvědčivá, spíše však budí dojem, že jako ochotnější se jeví relativně častěji odborníci nezemědělstí než zemědělstí, kterých je však absolutní většina. Podobný výsledek (tzn. potvrzující tendenci k vyšší ochotě u povolání a odborností odtazitějších od zemědělství) vykazuje i třídění podle příslušnosti k sektoru národního hospodářství. Ochotní soukromě hospodařit, pokud to již soukromí zemědělci nejsou, patří relativně nejčastěji do skupiny pracovníků mimo zemědělství.

Ochotní soukromě hospodařit, kteří pracují v zemědělství, pocházejí z různě velkých rodin, v nichž však ekonomicky aktivní členové (resp. někdo z nich) v zemědělství pracují. Prokazatelně se ochota projevuje u těch respondentů, jejichž rodiče pracovali nebo pracují v zemědělství. Jakmile jsou však v rodině děti, které tam také pracují, je ochota stíhána darováním, což souvisí s vyšším věkem větší části vlastníků.

Územně lze ochotné k soukromému hospodaření situovat do malých venkovských obcí do 300 obyvatel, méně již do větších (do 2 000 obyvatel). Ti, kteří vlastní půdu a bydlí ve městech, se významně často rozhodují pro prodej půdy, ale také pro pronájem. Není výrazných rozdílů v závislosti ochoty k soukromému hospodaření na charakteru lokality co do zprůmyslnění (šetřeno na úrovni okresu), i když jistá tendence ke zvyšování ochoty se zmenšováním zprůmyslnění lokality prokázána byla. Nadprůměrný podíl ochotných k soukromému hospodaření se vyskytuje v Jihočeském a Severomoravském kraji, průměrný v Západočeském a Jihomoravském, v ostatních krajích jde o podprůměrné podíly.

Porovnáme-li výsledky posuzování překážek soukromého hospodaření všemi vlastníky půdy a jejich podsouborem — ochotnými soukromě hospodařit, lze uvést:

— Ochotní soukromě hospodařit výrazně více poukazují na byrokratický přístup k podnikatelům a na skutečnost, že u nás chybějí odborné služby, které zemědělec ke své činnosti nutně potřebuje, a častěji kritizují nedostatky v legislativě, a rovněž tak uvádějí častěji potíže s odbytem.

— Ve stejné míře jako všichni vlastníci půdy pociťují nedostatek finančních prostředků do začátku a nedostupnost vhodné zemědělské techniky.

— Méně kriticky posuzují finanční politiku státu vůči zemědělství

(před liberalizací cen) a méně často jim nedostačuje výměra vlastní půdy k obživě rodiny; výrazně méně často jim chybějí budovy, pracovní síly v rodině, které by hospodařit začaly, jakož i následník ve vedení hospodářství.

— Ze subjektivních překážek, které lidem brání v rozhodnutí soukromě hospodařit, považují za významné pouze vytvořené životní návyky; neberou v úvahu rizika jak vlastní zemědělské činnosti, tak plynoucí z dnešní nejasné a nejisté situace, a dále obavy z nezvládnutí a případný nesouhlas rodinných příslušníků.

ZÁVĚRY

Tato úvaha není příspěvkem k aktualizované teoretické diskusi o liberalismu a neoliberalismu a jeho uplatnění v naší realitě. V úvodu jsme ale dnes často proklamovaný liberalismus zvolili jako pozadí k analýze ochoty k soukromému hospodaření na půdě.³⁾ Uznáme-li za platné základní premisy teorie společenského liberalismu, je jisté naší povinností poznávat současné prostředí a na tomto základě zavádět nenásilné změny v souladu s požadavkem „vlády veřejného mínění“. Pro zemědělství pak ochota k soukromému hospodaření může být významným indikátorem projevu vůle příslušné populace zásadně změnit formy hospodaření. Právě tak jím může být i přání zachovat družstva; domnívám se ale, že první z obou jmenovaných indikátorů je spolehlivější, neboť ve druhém jsou jednak více obsaženy pasívní postoje části zemědělské populace, jednak zde můžeme více předpokládat ovlivnění celkové hodnoty přání určitými osobně motivovanými úmysly užších skupin, které nemusí odpovídat přání většiny.

Vycházejíc z empirického výzkumu, odhaduji rozsah ochoty soukromě hospodařit v rozpětí 3 až 22 % z celku zemědělské populace. Šíře rozpětí je dána velkou variabilitou podle oblastí. Nutno dodat, že téměř 20 % ochotných soukromě hospodařit spojuje možnost většího rozšíření soukromého sektoru v zemědělství s důvodem ekonomického donucení (např. ztráta zaměstnání, nemožnost uživit se jinak atd.). Takový motiv však za akt svobodné vůle považovat nemůžeme, vyjadřuje spíše nejistotu a obavy z budoucího vývoje.

Ochota k soukromému hospodaření je významně ovlivňována zejména čtyřmi základními faktory: objektivními — vlastnictvím půdy, situací rodiny a zemědělskou politikou — a subjektivním — životní orientací daného jedince, jeho rodiny a zčásti i sociálního okolí.

Otázka řešení vlastnictví půdy má v naší realitě polohu morální a ekonomickou. Situace si zřejmě vyžádá velmi pragmatický přístup upřednostňující polohu ekonomickou, který použije státní intervenci přesahující liberalistické principy, aby hájil společenskou potřebu obdělávání zemědělské půdy. V poloze morální, podle mého soudu, je důležitější zájem celospolečenský a zájem budoucí generace než zájem generace „odcházející“ (v této poloze otázky narážíme na prvek souladu osobních a společenských zájmů, jehož teoretické řešení liberalismem se v praxi nepotvrdilo a bylo od doby jeho vzniku kritizováno).

³⁾ V souladu s touto teorií definujeme ochotu k soukromému hospodaření na půdě jako projev svobodné vůle individua realizovat vlastní hospodářskou činností soukromé vlastnictví půdy.

Výsledky výzkumu dokládají u mladé generace jisté potlačení majetkového vědomí a zejména neochotu přebírat odpovědnost a rizika vlastního podnikání v zemědělství. Interpretace nemá vyznít tak, že tento spíše „nezájem“ nastupující generace o soukromé podnikání v zemědělství by měl být podporován. Chci však upozornit na to, že hůře a pomaleji než vnější prostředí (pomocí vhodné zemědělské politiky) se mění postoje člověka. Mladá generace, ačkoliv je obecně přístupnější ke změnám, má tu nevýhodu, že nezná proti generacím starším jiné životní modely.

Hlavní úlohou státu, uznanou i liberalismem, je zajišťování podmínek tržního mechanismu — v zemědělství tedy zemědělskou politikou. Souvislost jejího vývoje s vývojem ochoty ke změnám forem hospodaření je zřejmá a prokázána. Brzdou změn jsou často vnější podmínky, které se zemědělské politiky bezprostředně nebo zprostředkovaně týkají (legislativa, cenová a úvěrová politika, odborné služby pro zemědělské hospodářství — výrobu, zásobování a odbyt, vstupy do zemědělství — hlavně technika).

Objektivní a subjektivní situace zemědělských rodin je sice záležitostí jich samých, ale lze předpokládat, že kompetentní agrární politikou můžeme nejpřirozeněji dosáhnout postupných změn v zemědělském prostředí, které situaci rodin ovlivňuje. Se změnou prostředí se mohou snadněji měnit životní návyky, postoje a původní představy. Dnes se začínající soukromníci (a propagátoři změn všeobecně) často potýkají se závisťí okolí, které vyčkává, pozoruje, není ochotné vyhovět a pomoci, a případně se raduje z nesnází toho, kdo vybočil z řady a vymkl se běžnému chování (v institucionalizované podobě jde o byrokratický přístup k podnikatelům, v neformalizované podobě pak především o nepřející a závistivé sousedy a spolupracovníky). Tyto momenty a převažující konformismus s prostředím jsou též bariérami změn ve formách hospodaření a rozvoji jejich mnohosti.

Ráda bych ještě upozornila na důležitý prvek související s tzv. informační kulturou. Mezi místy, kde se formuje zemědělská politika, a prostředím, kterého se všechny probíhající změny týkají, nefunguje dostatečně oboustranný tok informací. Nejde vždy o jejich absolutní nedostatek, ale také o rychlost jejich přenosu, a dále o schopnost s informacemi zacházet či o neochotu je přijímat, neboť přijetí je často spojeno s nutnou korekcí vytvořeného mínění, rozhodnutí atd. Informační chaos pak dovoluje prosazování úzkých skupinových zájmů, které až příliš mnoho intervenují např. do problematiky legislativního řešení zákona o půdě a dalších návazných právních předpisů o zemědělském hospodaření. Zákon by však měly umožnit, aby zemědělská veřejnost mohla sama svobodně zvolit takové formy hospodaření, které jí budou nejlépe vyhovovat. V jejich tvorbě mají nestranné informace o celé šíři problematiky (tzn. v propojení právních, ekonomických a sociálních aspektů) nezastupitelnou úlohu — jsou prostředkem vlády veřejného mínění.

Úloha informací je nezastupitelná i v oblasti šíření konkrétních fundovaných znalostí o moderních formách hospodaření v zemědělství v jiných státech, a to proto, že rozsah ochoty k soukromému hospodaření (uvedených 3 — 22 %) v sobě skrývá také představu soukromého hospodářství tradičního typu, o kterém se podstatná část zemědělců domnívá, že není pokrokem, ale krokem zpět.

Literatura

HUDEČKOVÁ, H. - LOŠTÁK, M.: Privatizace v zemědělství ve výsledcích sociologického empirického výzkumu 1990. [Výzkumná zpráva.] Praha, VŠZ 1991.

Došlo 8. 4. 1991

HUDEČKOVÁ, H. (University of Agriculture, Praha): *Willingness for private farming*. Sociol. Zeměd., 27, 1991 (1): 57—66.

It is necessary for a smooth course of privatization in agriculture that, among other things, the views of those involved in the changes should be learned. In this sense, the key question is whether the person concerned is willing to work on land as a private farmer. Such willingness can be regarded as a manifestation of individual will to realize private ownership of land by an own economic activity. At the same time, such willingness is an empirical social indicator of the farming population's readiness to undergo substantial changes in the forms of farming. It comprises the opinions and attitudes given by personal experience and family education, and also the present situation conditions of farmer (or still non-farmer) families and the external conditions that can be influenced by agrarian policy; apart from this, there are also reflections on the „new“ type of economic activity in farming, fairly uncommon in Czechoslovakia today. All these factors, significantly influencing the willingness to start private farming were estimated to apply to 3 to 22 % of all the farming population (results of two surveys conducted in the autumn of 1990; the estimation is based on these surveys and on comparison of their results with those of similar inquiries conducted by other institutions). Family self-supply activities in an area of 0.5 to 2.0 ha of land are fairly common practice. People hesitate to start farming so as to depend on farming as the main source of income. Only a small part of the rural population (8 to 28 %) regarded family farms as a promising system of farming.

agriculture; privatization; agrarian policy; willingness for private farming

HUDEČKOVÁ, H. (Hochschule für Landwirtschaft, Prag): *Die Lust zur privaten Wirtschaftstätigkeit auf Grund und Boden*. Sociol. Zeměd., 27, 1991 (1): 57—66.

Die zwangslose Durchführung der Privatisierung der Landwirtschaft setzt voraus, daß auszugehen ist von der Kenntnis der Ansichten der Beschäftigten, die es betrifft. In diesem Sinne ist ein Schlüsselmoment die Lust an privatem Wirtschaften auf eigenem Grund und Boden. Diese kann als Ausdruck des individuellen Willens angesehen werden, das Privateigentum an Grund und Boden zu realisieren durch eigene Wirtschaftstätigkeit. Sie ist ebenfalls ein empirischer sozialer Indikator des Bereitseins der ländlichen Population zu grundsätzlichen Veränderungen der Formen des Wirtschaftens. Hier zeigen sich sowohl die Lebenshaltungen der gegebenen Lebenserfahrungen sowie der Erziehung in der Familie als auch die heutigen Bedingungen der ländlichen Familien (bisher möglicherweise nicht ländliche) und auch äußere Umstände der Landwirtschaftspolitik, aber auch Reflexe einer bei uns noch nicht allgemeinen Haltung zur Wirtschaftstätigkeit in der Landwirtschaft. All diese Faktoren beeinflussen stark die Lust an der privaten Landwirtschaftstätigkeit auf einem Grund und Boden, der geschätzt wird (ausgehend von zwei Untersuchungen sowie einem Vergleich deren Ergebnisse mit analogen Ergebnissen der Untersuchung durch andere Institutionen) auf 2 — 22 % der gesamten ländlichen Population (Ergebnis vom Herbst 1990). Öfter zeigt sich die Praxis der Selbstversorgungsaktivität der Familie von 0,5 bis 2 ha Boden. Die Menschen wehren sich gegen die landwirtschaftliche Tätigkeit als überwiegende Einkommensquelle. Als perspektivische Form erscheint der Familienbetrieb bei 8 — 28 %.

Landwirtschaft; Privatisierung; Landwirtschaftspolitik; Lust an privater Wirtschaftstätigkeit

Adresa autorky:

prom. soc. Helena Hudečková, CSc., Vysoká škola zemědělská, 165 21 Praha 6 - Suchbát
